

Nd. 132. Frumvarp til laga

um Seðlabanka Íslands.

Flm.: Emil Jónsson.

1. gr.

Ríkisstjórnin skal setja á stofn banka, er nefnist Seðlabanki Íslands — á Norðurlandamálum er heiti bankans Íslands Centralbank og á ensku The Central Bank of Iceland — og hefir hann einkarétt til að gefa út bankaseðla eða annan gjaldmiðil, sem komið geti í stað mótaðra peninga og gengið manna á milli í stað bankaseðla.

2. gr.

Stofnfé bankans er 3 millj. kr., sem greiðist samkvæmt 26. gr. þessara laga. Auk þess skal ríkisstjórninni heimilt að leggja fram handa bankanum viðbótarstofnfé allt að 2 millj. kr.

Tekjuafgangur bankans á ári hverju rennur í varasjóð. Ef ríkissjóður leggur fram stofnfé umfram 3 millj. kr., skal bankinn greiða af því allt að 5% vexti, þó aldrei meira en helming tekjuafgangs bankans.

3. gr.

Ráðherra sá, sem fer með bankamál, ákveður eftir tillögum stjórnar Seðlabanka Íslands lögum og útlit seðla þeirra, er bankinn gefur út, og gefur út auglýsingu um það efni, eftir því sem þörf er á. Enginn seðill, er bankinn gefur út, má hljóða um minni upphæð en fimm krónur.

Seðlar þeir, er bankinn gefur út, skulu vera gjaldgengir í ríkissjóð og aðra almenna sjóði hér á landi, og vera löglegur gjaldeyrir manna á milli með fullu ákvæðisverði.

Hver, sem býr til eftirmynd seðla þeirra, er bankinn gefur út, eða falsar þá, skal sæta þeirri refsingu, sem 266. gr. almennra hegningarlaga 25. júní 1869 ákveður. Glæpurinn er fullkomnaður undir eins og búið er að eftirmynda eða falsa seðilinn, þó ekki sé búið að láta hann út.

4. gr.

Seðlabanki Íslands gefur út seðla eftir því, sem gjaldmiðilspörfin krefur, með takmörkunum þeim, sem greinir hér á eftir:

1. að bankinn eigi gullgildar eignir, er nemi 25% af því seðlamagni, er úti er í hvert skipti, og aldrei minna en 15%, enda sé þess gætt, að lægri hundradstala en 25 gildi aldrei lengur í senn en tvo mánuði. Gull bankans má aldrei fara niður úr verðmæti, er samsvari 807 kg. af skíru gulli.
2. að bankinn hafi vissa og auðselda eign til tryggingar þeim hluta seðlamagnsins, sem ekki er tryggður með gullforðanum, þannig að 125 kr. komi móti hverjum 100 kr. í seðlum.

5. gr.

Sem gullgildar eignir teljast:

1. Lögleg gjaldgeng gullmynt.
2. Ómyntað gull og erlend gullmynt, er reiknast eftir skirleika gullsins, samkvæmt myntlögum.
3. Innstæða, sem greidd er þegar heimtað er, í erlendum bönkum, er stjórn bankans telur fulltrygga og ráðherra samþykkir. Innstæða þessi skal vera með þeim hætti, að fyrir liggi yfirlýsing frá hlutaðeigandi erlendum banka um það, að innstæða þessi verði greidd þegar heimtað sé, hvort sem Seðlabankinn kunnir að skulda bankanum eða eigi.

Gullgildar eignir reiknast eftir því gengi á gulli og erlendum peningum í landinu á hverjum tíma, sem bankinn notar í almennum viðskiptum.

6. gr.

Til eigna þeirra, sem tryggja skal seðlamagn það, er gullgildar eignir nægja ekki til, teljast:

1. Auðseld opinber verðbréf eftir gangverði.
2. Önnur verðbréf, ekki hlutabréf, sem skráð eru á kauphöllum.
3. Vixlar, hvort heldur þeir skulu greiðast innanlands eða erlendis.
4. Inn eign í erlendum bönkum, sem fellur til útborgunar innan sex mánaða lengst, að frádregnum samskonar skuldum bankans við erlenda banka.
5. Skuldabréf, gefin út fyrir lánum gegn handveði í samskonar verðbréfum og þeim, sem greinir í 1. og 2. lið þessarar greinar.

7. gr.

Seðlabankanum skal skylt á hverjum tveggja vikna fresti að gefa ráðherra þeim, sem fer með bankamál, skýrslu um seðla í umferð og gullgildar eignir og eignir þær, sem samkvæmt 6. gr. eru til tryggingar seðlunum. Skylt er að birta almenningi skýrslur um þessi efni mánaðarlega.

8. gr.

Seðlabanka Íslands er heimilt:

1. Að kaupa af öðrum bönkum og lánsstofnunum og selja vixla, tékka og ávísanir, sem greiðast eiga innanlands eða erlendis. Vixlar þessir mega ekki vera með lengri gjaldfresti en 6 mánaða, og má eigi endurnýja þá lengur en 6 mánuði samtals.
2. Að kaupa af öðrum bönkum og lánsstofnunum vixla, sem greiðast eiga innanlands, með allt að 12 mánaða gjaldfresti, gegn tryggu handveði eða fasteignaveði.
3. Að veita öðrum bönkum og lánsstofnunum reikningslán gegn handveði eða fasteignaveði, og séu þau lán uppsegjanleg með þriggja mánaða fyrirvara.
4. Að kaupa skuldabréf ríkis, bæjar- og sveitarfélaga og önnur trygg og auðseljanleg verðbréf.
5. Að veita ríkissjóði bráðabirgðalán til allt að þriggja mánaða í einu. Þessi bráðabirgðalán, er ríkið kann að taka, skulu goldin að fullu fyrir lok hvers reikningsárs. Auk þess er bankanum heimilt að veita ríkissjóði lán, er varið sé til stofnunar eða rekstrar framleiðslu- eða verzlunarfyrirtækis, er ríkið sjálft rekur.
6. Að kaupa erlendan gjaldeyri og selja hann ríkissjóði, bönkum og öðrum lánsstofnunum.
7. Að taka til geymslu gegn gjaldi dýra málma, verðmæta hluti og verðbréf, taka við fé almannastofnana til ávöxtunar, svo og, ef sérstaklega stendur á og bankaráð samþykkir, að taka við innlánnum frá almenningi. Vextir af fé, sem tekið er til ávöxtunar samkvæmt þessum lið, skulu að minnsta kosti vera 1% lægri en innlánsvextir annara banka, og skal gjaldfrestur á því fé vera ákveðinn af bankaráði.

9. gr.

Seðlabankinn hefir á hendi án endurgjalds öll framkvæmdastörf viðvikjandi skiptimynt þeirri, er ríkisstjórnin gefur út, þar á meðal að halda saman mynt, sem ónothæf er orðin. Bankinn er skyldur til að taka við hvaða upphæð sem er í löglegri íslenskri skiptimynt. Nú hefir bankinn í sjóði meiri íslenska skiptimynt en framkvæmdastjórn bankans þykir þörf á vegna viðskipta bankans, og er bankanum þá rétt að afhenda ríkisstjórninni það, sem umfram er, gegn greiðslu í öðrum löglegum gjaldeyri.

10. gr.

Stjórn bankans er skylt að gæta þess, að bankinn hafi jafnan, auk þeirra vissu og auðseldu eigna, sem ræðir í 9. gr. 2. tölulið og 2. gr., hæfilega mikið af samskonar eignum í hlutfalli við þær skuldbindingar bankans, sem gengið verður eftir án fyrirvara. Ennfremur ber stjórn bankans, eftir því sem aukning á slíkum skuldbindingum bankans gefur tilefni til, að leitast við að auka gullgildar eignir bankans eða inniegnir hans erlendis.

11. gr.

Öllum, sem flytja út og selja íslenzkar afurðir gegn greiðslu í erlendum gjaldeyri, er skylt að afhenda þann gjaldeyri, um leið og hann er greiddur, Seðlabanka Íslands, Landsbanka Íslands eða Útvegsbanka Íslands gegn greiðslu í íslenskum peningum. Skal öllum útflytjendum skylt að tilkynna Seðlabanka Íslands um leið og afurðirnar eru fluttar út, hversu mikill erlendur gjaldeyrir fáist fyrir þær, í hvaða landi, hvenær hann var greiddur og í hvaða banka. Landsbanka Íslands og Útvegsbanka Íslands er sömuleiðis skylt að tilkynna Seðlabankanum um allan þann gjaldeyri, sem til þeirra er greiddur, jafnóðum og greiðslur fara fram. Ríkisstjórnin setur með reglugerð þau ákvæði, er henni þykir þurfa, þessu til tryggingar. Heimilt er og að setja í reglugerð ákvæði þess efnis, að allir menn búsettir á Íslandi, er fái á einhvern hátt gjaldeyri til eignar, skuli skyldir að tilkynna það Seðlabankanum, sem jafnan hafi þá heimild til þess að kaupa hinn erlenda gjaldeyri gegn greiðslu í íslenskum peningum. Landsbanka Íslands og Útvegsbanka Íslands er óheimilt að selja eða ráðstafa nokkrum erlendum gjaldeyri, nema gegn gjaldeyrisleyfi.

12. gr.

Jafnframt því, sem Seðlabanki Íslands skal leitast við að auka inniegn sína erlendis, skal hann jafnan haga svo starfsemi sinni, að miðað sé að því, að eigi sé meira flutt inn til landsins af varningi en inneignir séu fyrir erlendis eftir að búið sé að standa straum af öðrum nauðsynlegum greiðslum erlendis.

13. gr.

Seðlabanki Íslands tilkynnir verzlunarráðuneyti Íslands á þriggja mánaða fresti, hve mikill erlendur gjaldeyrir sé fyrir hendi eða væntanlegur fyrir þriggja mánaða tíma, og hve mikið megi greiða af honum fyrir innfluttan varning á þeim tíma, þannig að hættulaust sé fyrir fjárhagsafkomu landsins, og skal verzlunarráðuneytinu skylt að gæta þess, að andvirði innflutningsins fari eigi fram úr þeirri upphæð, er Seðlabankinn hefir tilkynnt, að nota megi.

Nú hefir innflutnings- og gjaldeyrisleyfi fyrir varning verið veitt eða innflutningur farið fram í samræmi við fyrri málsgrein þessarar greinar, og skal þá Landsbanka Íslands og Útvegsbanka Íslands jafnan skylt að selja hlutaðeigandi gjaldeyri til greiðslu innflutningsins, enda hafi Seðlabankinn gefið þeim bönkum kost á nægilegum gjaldeyri til þess að fullnægja eftirspurninni. Ráðherra ákveður í reglugerð, hve mikil ómakslaun lánsstofnanir, er gjaldeyri hafa keypt frá Seðlabankanum, megi taka fyrir sölu gjaldeyrisins.

14. gr.

Stjórn Seðlabankans er í höndum bankaráðs, er í séu þrjú menn, og bankastjóra. Bankaráðsmenn eru kosnir með hlutfallskosningu af sameinuðu Alþingi í fyrsta

sinn, er lög þessi hafa náð samþykki þingsins, síðan í hvert sinn er þing kemur saman að afloknum kosningum. Endurkjósa má menn í ráðið. Er kosning fer fram, skal afhenda lista með 6 nöfnum. Varamenn í bankaráði skulu vera þeir menn af hverjum lista, er næstir eru þeim, sem kosnir hafa verið, og taka varamenn sæti í ráðinu í forföllum aðalmanna eftir þeirri röð, sem þeir hafa verið á listanum. Bankaráðið kys sér sjálft formann og varaformann.

15. gr.

Bankaráðsmenn skulu allir vera búsettir í Reykjavík eða svo nálægt Reykjavík, að þeim sé auðvelt að sækja bankaráðsfundi hvenær sem er. Bankaráðsmenn skulu hafa 2000 kr. ársþóknun, nema formaður, er hafi 3000 kr. Varamaður tekur laun aðmanns þann tíma, sem hann starfar í bankaráðinu. Engan má kjósa í bankaráð, nema hann sé lögráða, hafi óflekkað mannorð og sé fjár síns ráðandi. Ef bankaráðsmaður missir þessi skilyrði, áður en kjörtími hans er á enda, hættir hann þegar störfum í ráðinu.

16. gr.

Bankaráðið ræður bankastjóra með 12 mánaða uppsagnarfresti, enda geti hann sjálfur sagt upp stöðu sinni með sama fyrirvara. Þó getur bankaráð vikið bankastjóra frá fyrirvaralaust, gegn því að greiða honum 6 mánaða laun, svo framarlega, sem ekki er um slikt afbrot að ræða af hálfu bankastjóra, sem heimili frávikningu hans án nokkurrar launagreiðslu. Ennfremur getur ráðherra sá, sem fer með bankamál, vikið bankastjóra frá. Skal bankaráðið eða ráðherra skýra bankastjóra frá ástæðunum fyrir frávikningunni.

Í forföllum bankastjóra ákveður bankaráð, í samráði við bankastjóra, hver gegna skuli störfum hans.

17. gr.

Nú fæst ekki meiri hluti í bankaráði um ráðningu bankastjóra, og skal þá ráðherra sá, sem fer með bankamál, skera úr, hver manna þeirra, er bankaráðsmenn hafa tilnefnt, skuli vera bankastjóri.

18. gr.

Laun bankastjóra skulu ákveðin í launalögum. Bankaráðið getur veitt fráförnum bankastjóra eða ekkju hans eftirlaun af fé bankans. Eftirlaunin mega, þó aldrei fara fram úr 50% af launum handa bankastjóranum, og 25% af laununum handa ekkju hans, en skulu að öðru leyti ákveðin eftir því, sem ástæður eru fyrir hendi í hvert skipti. Bankaráðið getur einnig veitt fráförnum aðalbókara og aðalféhirði og ekkjum þeirra eftirlaun af fé bankans eftir sömu reglum.

19. gr.

Bankaráðsmenn skulu hafa stöðugt eftirlit með starfsemi bankans. Skulu þeir halda reglulega fundi tvisvar í mánuði, á þeim tíma, sem ákveðinn er á ráðsfundi fyrir eitt ár í senn, og annars er mikilvæg mál bíða úrlausnar. Bankaráðsfundur er lögmætur, ef tveir ráðsmenn sitja fund. Þegar jöfn eru atkvæði, skal atkvæði formanns skera úr. Svo skal og vera, þegar jöfn verða atkvæði, er bankaráð og bankastjóri gera sameiginlega ályktun.

20. gr.

Bankastjóri á rétt á að vera á fundum bankaráðs og taka þátt í umræðum, nema rétt sé um mál, er snertir hann sjálfan. Bankastjóri skal leggja fyrir bankaráðið á hverjum reglulegum fundi skýrslu um útlán bankans, um verðbréfaeign hans, um seðlaveltu, gullgildar eignir, innieign erlendis, innflutning, útflutning og gjaldeyrishorfur og annað það, er bankaráðinu þykir nauðsynlegt að vita til þess að geta haft fullkomið eftirlit með starfsemi bankans.

21. gr.

Bankaráðið hefir yfirumsjón með allri stjórn bankans, og þarf samþykki þess til um allar meiri háttar lánveitingar og skuldbindingar bankans. Útlánsvextir bankans skulu ákveðnir af bankastjóra og bankaráði í samráði við ráðherra þann, sem fer með bankamál, svo og hámark þess, hvað hafa má af seðlum í umferð á hverjum tíma.

Bankaráð setur bankastjóra erindisbréf og leggur, ásamt bankastjóra, fyrir ráðherra tillögur um reglugerð um starfstilhögun í bankanum.

22. gr.

Bankastjóri ræður starfsmenn til bankans samkv. reglugerð, er ráðherra setur. Ekki má bankastjóri hafa önnur embættisstörf með höndum eða launuð aukastörf, ekki reka sjálfur atvinnu og ekki vera í stjórn atvinnufyrirtækja.

Bankastjóri hefir rétt til að leita upplýsinga um hvað eina, er snertir atvinnulíf þjóðarinnar, frá hverskonar opinberri stofnun í landinu sem er. Þagnarskylda hvílir á bankastjóra, bankaráðsmönnum og starfsmönnum bankans um þau efni, er snerta viðskipti bankans, og um hverskonar vitneskju, er þeir öðlast vegna starfsemi sinnar við bankann.

23. gr.

Bankinn er undanþeginn öllum opinberum gjöldum og sköttum, hverju nafni sem nefnast.

24. gr.

Um endurskoðun við bankann, bókhald hans og birtingu reikninga skulu ákvæði sett í reglugerð.

Ákvæði til bráðabirgða.

25. gr.

Seðlabankanum skal heimilt að kaupa gull það, sem Landsbanki Íslands og Útvegsbanki Íslands hafa nú til tryggingar seðlum sínum, fyrir seðla, er Seðlabankinn gefur út, og sé gullið metið á þann hátt, að reiknað sé eftir meðalgullgengi íslenzkrar krónu síðasta árið áður en kaupin fara fram.

26. gr.

Landsbanki Íslands afhendir Seðlabanka Íslands um leið og Seðlabankinn tekst á hendur seðlaútgáfunni, innskotsfé það, 3 millj. kr. sem samkvæmt lögum nr. 10 15. apríl 1928 hafa verið til hans greiddar úr ríkissjóði.

27. gr.

Um leið og Seðlabankinn tekur við seðlaútgáfunni, tekur hann á sig allar löglegar skuldbindingar gagnvart handhöfum seðla Landsbankans og Útvegsbankans, er í umferð verða á þeim tíma, enda greiði bankar þessir til Seðlabankans það, er seðlaskuldinni nemur. Skal Seðlabankinn jafnóðum og seðlar þessir berast honum taka þá með öllu úr umferð og eyðileggja samkvæmt fyrirmælum, er sett verða í reglugerð.

28. gr.

Greiðslur fyrir seðlaskuld Landsbankans og Útvegsbankans samkv. 5. gr. og fyrir innskotsfé það, sem um ræðir í 4. gr., skulu fara fram í þeim verðmætum, er hér greinir:

1. Gulli, og sé gullið metið á þann hátt, að reiknað sé eftir meðalgullgengi íslenzkrar krónu síðasta árið áður en greiðslan fer fram.
2. Erlendri mynt og ávisunum á innieign bankanna sjálfra í erlendum bönkum, sem greiðast þegar krafizt er.

3. Víxlum, sem tryggðir séu á þann hátt og með þeim skildögum, sem ákveðið er um verzlun seðlabanka Landsbankans í lögum nr. 10 15. apríl 1928, og vel tryggðum víxlum með stuttum gjaldfresti, er sparisjóðsdeild Landsbankans kann að eiga.
4. Öðrum eignum seðlabanka og sparisjóðsdeildar Landsbankans, sem Seðlabankinn samþykkir og telur fullgilda greiðslu.

29. gr.

Verði ágreiningur um það, hverjar af eignum sinum Landsbankinn eða Útvegsbankinn skuli afhenda Seðlabankanum samkvæmt 6. gr., getur hver aðili, er hlut á að máli, skotið málinu til úrskurðar þriggja manna nefndar, er í séu forseti Hæstaréttar, skattstjórinn í Reykjavík og forstjóri Tryggingarstofnunar ríkisins. Skyldir eru þessir menn að gæta þess sérstaklega, að Seðlabankanum séu ekki afhentar eignir, er eigi er öruggt um, að fullnægi ákvæðum 6. gr. og séu þess virði, er þær eru taldar.

30. gr.

Ríkisstjórninni er heimilt að taka lán, að upphæð allt að 2 millj. kr., og verja því til viðbótar stofnfé bankans samkv. 3. gr. þessara laga.

31. gr.

Um leið og Seðlabanki Íslands tekur til starfa, eru ákvæði um seðlabanka Landsbankans í lögum nr. 10 15. apríl 1928 úr gildi numin, og renna eignir hans þá til sparisjóðsdeildarinnar. Ákvæði 14. gr. 4., 5. og 7. liðs nefndra laga gilda þó áfram um sparisjóðsdeildina, er seðlabanki Landsbankans hefir verið lagður niður. Síðasta málsgrein 1. gr. nefndra laga er þá og úr gildi numin.

Ákvæði 1. gr. laga nr. 2 9. jan. 1935, um gjaldeyrisverzlun o. fl., takmarka ekki rétt Seðlabankans til gjaldeyrisverzlunar samkv. lögum þessum.

32. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. janúar 1938.

G r e i n a r g e r ð .

Frv. þetta, sem stefnir að því að gera seðlabankann, sem nú er deild í einum aðalviðskiptabanka þjóðarinnar, Landsbankanum, að sjálfstæðri stofnun með valdi til að hafa yfirstjórn bankamálanna í landinu, hefir skipulagsnefnd atvinnamála samið í samráði við sænska hagfræðinginn Erik Lundberg. Fara hér á eftir tvær stuttar ritgerðir, er hann ritaði um málið og afhenti nefndinni.

Hvers vegna er rétt að hafa sérstakan seðlabanka?

Samkvæmt ráðandi skoðunum nm bankamál á banki, sem hefir einkaleyfi fyrir útgáfu peningaseðla (centralbank), að hafa það verkefni eitt með höndum, að hafa vald á því, hve mikið er af peningum í umferð, en einkabankar eiga að dreifa lánsfénu milli atvinnuveganna. Þess vegna á banki sá, er seðlaútgáfuna hefir, eigi að standa í beinu sambandi við atvinnuvegina, og jafnvel eigi í beinu sambandi við ríkið. Í stóru landi getur hann eigi annað þeirri margbreytilegu skiptingu á lánsfénu, sem nauðsynlegt er fyrir margbreytilegt atvinnulíf. Það þykir og rétt, að hann sé ekki í nánu sambandi við fjármálaráðuneytið, fyrir það, að menn óttast, að gripíð verði til þess einfalda ráðs, að jafna fjárlagahalla með því að láta bankann prenta nýja seðla og veita ríkinu lán.

Samband seðlabankans við atvinnuvegina á því aðeins að vera með milligöngu einkabankanna. Einkabankarnir eru hinsvegar af því bundnir, að þeir verða að fá hjá seðlabankanum seðla til aukinna lánveitinga. Einnig getur seðlabankinn haft —

eða er talinn að geta haft — taumhald á því, hve nikið er um lánveitingar, með því valdi, sem hann hefir til að ákveða vexti, og með kaupum og sölu verðbréfa („open market operations“). Seðlabankinn hefir einnig sem annað höfuðverkefni mikinn hluta verzlunarinnar með erlendan gjaldeyri og ræður gengisskráningunni. Þessi gjaldeyrisverzlun gerir aðalverkefni seðlabankans flóknara. Þegar einkabankarnir komast yfir aukinn gjaldeyri, geta þeir orðið sjálfstæðari í lánveitingastarfsemi sinni og a. n. l. leyst sig undan handleiðslu seðlabankans. Þetta hefir t. d. komið fyrir í Svíþjóð. En lítil líkindi eru til, að það geti borið að höndum á Íslandi.

Hér á Íslandi er skipulag bankamála mjög á annan veg en nú hefir verið lýst. Annaðhvort verður að telja, að hér sé enginn aðalbanki, sem innir af hendi hlutverk seðlabanka, eða aðalbankarnir séu þrír. Allir bankarnir eru ríkiseign eða sama sem ríkiseign, ríkið ábyrgist innstæður þeirra allra, enginn þeirra hefir fullkomlega á hendi hlutverk venjulegs seðlabanka og allir standa þeir í beinu sambandi við atvinnulífið. Tilgangurinn með því að hafa þannig þrjá ríkisbanka í innbyrðis samkeppni er helzt sá, að skiptingin á lánsfénu verði á þann hátt réttlátari, og að minni hættu sé á, að veitt verði einhliða hlunnindi af pólitískum eða persónulegum ástæðum. Þetta eru líka ástæður, sem rétt er að taka til greina. Ef einhver bankanna veitir sérstök hlunnindi fyrirtækjum, sem eigi bera sig, hvort sem það er með framlengingu gamalla lána (frosið fé) eða með veitingu nýrra lána, hlýtur hann að verða aftur úr í samkeppninni við hina bankana, svo framarlega sem þeir halda uppi hagfelldari lánastarfsemi. Einnig má gera ráð fyrir því, að starfsemi bankanna verði rekin með meira fjöri af mörgum bönkum í samkeppni en af einum banka.

En hvers er þá farið á mis, ef lánveitingastarfseminni er ekki stjórnað frá einni miðstöð? Ef aðeins væri til einn ríkisbanki, er það augljóst, fræðilega skoðað, að allt eftirlit með lánveitingum getur verið í fastari skorðum en þegar lánveitingar eru í höndum margra banka, sem að miklu leyti eru óháðir hver öðrum. Eins og nú háttar og búast má við, að verði fyrst um sinn, er ekki hægt að koma á fullkomnu eftirliti með lánveitingum til einstaklinganna. Ef ekki er stefnt að algerðri þjóðnýtingu, heldur verði mikill hluti atvinnurekstrarins í höndum einstaklinga — að visu innan takmarka, sem ríkið setur, — þá fer bezt á því, að lánsþörf einkarekstrarins sé fullnægt í frjálsri samkeppni, sem aðeins sinnir þeim fyrirtækjum, sem eru efnilegust fjárhagslega skoðað, og þá eru þessar lánveitingar bezt komnar hjá nokkrum bönkum í samkeppni. En þá þarf að hafa fullt vald til að ákveða, hve miklir peningar eru hafðir í umferð og hve nikið fjármagn er lánað til einstaklinga, um leið og ákveðið er, hve mikið ríkið leggur fram til atvinnuveganna í landinu, og til þessa þarf sérstaka miðstöð með nægilegu valdi.

Tvennskonar viðfangsefni verða þannig lögð heinlínis undir sama áhrifavald: það, hve miklar lánveitingar mega verða til einkafyrirtækja á hverjum tíma, og lántökur og lánveitingar ríkisins sjálfs. Það getur varla verið rétt að fela þessi viðfangsefni þeim bönkum, sem nú eru til og eru í samkeppni hver við annan, því að þetta verður að vera í sambandi við réttinn til að gefa út seðla, en í þeim rétti eru fólgin mikil hlunnindi fram yfir hina bankana, og er það þá í mótsógn við þá grundvallarreglu, að þeir séu í innbyrðis samkeppni með líkri aðstöðu. Í seðlaútgáfunni er fólgið hið raunverulega vald yfir peningamálunum og yfir hinum bönkunum, og er það ekki samrýmanlegt við það, að standa í samkeppni við þá. En ef menn kysu þá leið heldur, að skipta seðlaútgáfuréttinum milli bankanna eftir því, hversu hverjum þeirra verður ágengt í samkeppninni, þá er vonlitið, að hægt verði að hafa nokkurt vald á þessum efnum. Samkeppninni milli bankanna yrðu þá engar skorður settar, og mætti þá svo fara, að hún yrði aðallega keppni um prentun seðla, til þess að hafa sem mestar lánveitingar.

Þó að menn komi sér saman um það, að bezta lausnin á bankamálum Íslendinga sé að hafa seðlabanka, sem sé óháður hinum bönkunum og hafi einn seðlaútgáfuna í höndum, getur vitanlega margt komið til greina um það, hvernig þessu skuli komið fyrir í einstökum atriðum. En um það er ekki nauðsynlegt að ræða

hér að þessu sinni. Aðalatriðið er, að bankarnir, sem hafa með höndum lánveitingarnar til atvinnuveganna, þurfi að leita til seðlabankans til þess að auka lánveitingarnar, og að seðlabankinn hafi vald til þess að draga saman lánveitingar til atvinnurekenda, er þess gerist þörf. Gjaldeyrisverzlunin getur að miklu leyti verið áfram í höndum Landsbankans og Útvegsbankans, og helzti vegur þeirra til þess að afla sér aukins seðlaforða til meðferðar mundi verða sá, að selja seðlabankanum gjaldeyri fyrir útflutta vöru. Því að einmitt gjaldeyrisjöfnuðurinn við útlönd hlýtur að ráða mjög miklu um það, hve miklir peningar eru hafðir í umferð innanlands.

Í stað þess, að ríkið hefir nú aðalviðskipti sín við Landsbankann, ætti það að hafa þau við þennan sérstaka seðlabanka.

Á þennan hátt kemur fjármagnið til tekjuöflunar og kaupmáttaraukningar á tvennan hátt frá seðlabankanum, annarsvegar gegnum ríkisbankana (Landsbankann, Útvegsbankann, Búnaðarbankann) út í atvinnurekstur einstaklinganna, hinsvegar þeina leið (ef til vill gegnum aðrar ríkisstofnanir) í ríkisfyrirtæki eða styrkveitingar. Seðlabankinn á því að geta haft vald yfir meðferð fjármagnsins í heild, temprað hana og ráðið því, hvernig fjármagninu er skipt milli atvinnuvega, og hefir til þess þau gögn um fjárhagsástand þjóðarinnar, sem mestu varða: það, hve miklir peningar eru í umferð innanlands, yfirlit yfir framleiðslu og verðlag, og umfram allt gjaldeyrisreikninginn gagnvart útlöndum.

Ekki er nauðsynlegt, að seðlabankinn annist ávallt allar opinberar lánveitingar. Stundum getur verið hentugt að gefa hinum bönkunum tækifæri til að keppa um að taka þátt í þeim. Þær ástæður eru líka hugsanlegar, að það sé rétt af seðlabankanum að láta hina bankana taka að sér meira eða minna af ríkislánunum, til þess að draga úr lánveitingum þeirra til einkarekstrarins.

Með því að skipta hlutverkum í bankakerfinu, svo sem hér hefir verið lýst, fær seðlabankinn bæði hagnaðinn af seðlaútgáfunni og áhættuna af viðskiptunum við ríkið. Ekki er þar með sagt, að starfsemi bankans eigi að vera við þetta tvennt miðuð, heldur hlýtur hún að vera miðuð við það markmið, sem bankanum er ætlað. En þegar hinir bankarnir eru lausir við þessi hlutverk, geta þeir auðveldlega beitt sér við almenn bankaviðskipti og keppt hver við annan við jafna aðstöðu, þó að það verði vitanlega að lokum á valdi ríkisins, sem á þá, hvernig með gróða þeirra af bankastarfseminni er farið.

Enn um seðlabanka.

Til viðbótar því, sem áður hefir verið um þetta ritað, skal enn á þessi atriði bent:

Landið þarf á að halda öruggum gjaldeyris-varasjóði, sem unnt er að grípa til á vandræðatímum, eins og t. d. þeim, sem nú eru, til þess að koma í veg fyrir, að alger stöðvun verði á gjaldeyrisverzluninni við útlönd og til þess að viðskipti við önnur lönd geti orðið sem jöfnust. Gjaldeyrisvarasjóðir bankanna eru eins og þeir sér nú látalæti ein, því að erlendar skuldir bankanna eru miklu meiri heldur en þær erlendu innstæður, sem þeir eiga, og eru taldar að vera gjaldeyrisvarasjóður þeirra. Seðlabanki, sem á raunverulega nettó innstæðu í gjaldeyri, getur einn bjargað úr því háskalega öngþveiti, sem verður, þegar hinir bankarnir geta ekki lengur aukið lántökur sínar. Það veitir og seðlabankanum styrk og aukið vald yfir hinum bönkunum umfram það, sem einkarétturinn til seðlaútgáfu veitir honum, að hann ráði yfir gjaldeyrisvarasjóði, sem er raunverulegur.

En hvernig getur seðlabankinn aflað sér þessa gjaldeyris-varasjóðs? Að nokkru leyti getur þetta orðið af sjálfu sér. Landsbankinn og Útvegsbankinn verða að selja seðlabankanum gull sitt og draga þá jafnframt inn seðla sína. Þetta er, að bankar þessir láta af hendi vaxtalausar eign (gullið) og vaxtalausar skuld (andvirði seðla í umferð) gegn vaxtaveitandi eign (þegar andvirði gullsins er lánað út gegn vöxtum). Inndráttur seðlanna verður að gerast annaðhvort með því að láta af hendi eignir (umfram verð gullsins, sem ekki jafngildir nema a. n. l. seðlaskuldinni), eða með

því að stofna skuld. Aðstaða seðlabankans styrkist, hvor aðferðin sem notuð er. Í lögum seðlabankans á að setja ákvæði um, að eignir hans skuli aðallega vera í verðbréfum, sem auðseljanleg séu innanlands, og jafnvel utanlands, eins og ríkis-skuldabréfum og innlendum og erlendum vöruvíxlum. Bankarnir mundu verða að selja seðlabankanum nokkuð af gjaldeyri sínum til þess að geta innleyst seðlana, því að seðlabankinn gæti ekki samkv. lögum sínum tekið við kröfum með löngum gjaldfresti, hvort sem kröfur þessar væru „frosnar“ eða ekki. Jafnvel síðar meir, þegar auka ætti lánveitingar til atvinnuveganna, yrðu bankarnir að afla sér nýrra seðla og yrðu til þess að selja gjaldeyri eða aðrar eignir. En bankarnir gætu einnig útvegað sér það, sem til þyrfti, bæði til þess að geta dregið inn seðla og eins til hins, að fullnægja lánsnáuðsyn framtíðarinnar, með því að setja sig í skuld við seðlabankann, endurselja víxla eða með öðrum lánnum. Að bankarnir skuldi seðlabankanum, styrkir einnig aðstöðu hans, því að hann getur ákveðið vextina og stundum valið úr lánveitingum og á þann hátt fengið fyllra vald á allri lánastarfsemi. Inndráttur seðlanna í upphafi verður því til þess að gera bankana háða seðlabankanum.

En gæta verður þess, að inndráttur seðlanna, sem nú eru úti, verði ekki til þess að íþyngja bönkunum of mikið. Fyrir því gæti verið rétt að kaupa gullið herra verði en nafnverði, þ. e. kaupa það með núverandi gullgengi. Ef þess er kostur, ætti að ákveða innbyrðis aðstöðu bankanna sem greinilegast og jafna vaxta- og skulda-byrðina þannig, að þeir stæðu jafnt að vigi í samkeppninni, enda er þetta einmitt ein af höfuðástæðunum fyrir því að setja á stofn sérstakan seðlabanka.

Ekki er nauðsynlegt, að seðlabankinn hafi einkarétt á gjaldeyrisverzluninni, heldur gætu hinir bankarnir haldið í því efni störfum sínum áfram og haldið við bankasamböndum sínum erlendis. Útvegsbankinn losnar við að þurfa að greiða 6% af endurkeyptum víxlum í Landsbankanum til þess að afla sér starfsfjár. Bankarnir eiga hinsvegar jafnan kost þess að endurselja víxla sína í seðlabankanum. Þá skiptingu gjaldeyrisins milli bankanna, sem nú er a. n. l. af handahófi, á að leggja niður, og á að vera unnt að selja hvaða banka sem er gjaldeyrinn. Seðlabankinn ræður skráningu gengisins og ber að síðustu ábyrgð á því, að kaup og sala fari eftir skráningunni.

Með því að leggja seðlaútgáfuna og gjaldeyris-varasjóðinn í sömu hönd verða ákvæðin um seðlatrygginguna meira virði en þau eru nú. Nú virðist Landsbankinn ekki hafa þá tryggingu fyrir seðlaveltunni, sem krafist er í lögum, þ. e. $\frac{3}{8}$ hennar í gulli og erlendum gjaldeyri. Þar við bætist, að ákvæðið um innstæður erlendis sem gullgildar eignir er í raun og veru alveg út í hött, þegar skuldarnar erlendis eru margfalt meiri en þær innstæður. Væri það ákveðið í lögum um seðlabanka, að gull og innstæður erlendis verði venjulega að vera 25 eða 30% af seðlum í umferð, og lágmark þess sé 10—15%, sem aldrei megi fara niður úr, þá verður trygging fyrir því, að varasjóður sé fyrir hendi, ef að kreppir og hins er varnað, að um gæti verið að ræða allt of mikla kaupmáttarbólgu án þess að gjaldeyris eignin aukist að sama skapi. Seðlabankinn verður að fylgjast nákvæmlega með greiðslujöfnuði landsins út á við og setja upp hagfræðilega áætlun um það efni, svo að hann geti látið gjaldeyrisnefndina jafnan vita, hver kostur er á gjaldeyri. Með því að fylgjast stöðugt með greiðslujöfnuðinum gagnvart útlöndum, getur seðlabankinn tryggt, að greiðslujöfnuðurinn spillist ekki, þrátt fyrir það, þó að ríkið hafi ef til vill halla á fjárlögum eða bankarnir auki lánveitingar svo, að kaupmátturinn aukist.

Hentugt væri, að aðstaða seðlabankans væri styrkt með því, að ríkið tæki stórt erlent lán, og fengi bankinn umráð yfir gjaldeyrinum. Með því mætti koma í veg fyrir, að tilraun væri gerð til þess að hindra stofnun seðlabankans með gjaldeyris-verkfalli eða öðru því líku.